

Tefik M o r i n a

HISTORIJSKI RAZVOJ I PERSPEKTIVA MUZEJA NA KOSOVU

I U V O D

1. Geografski položaj Kosova i strani uticaji na razvoj kulture

Socijalistička Autonomna Pokrajina Kosovo nalazi se na južnom delu Socijalističke Republike Srbije, između Socijalističke Republike Makedonije, Socijalističke Republike Crne Gore i Narodne Republike Albanije. Prostire se na površini od 10.887 km² i ima 1.243.693 stanovnika - Albanaca (73,7%), Srba (18,4%), Crnogoraca (2,5%), Muslimana (2,1%), Roma (1,2%), Turaka (1,0%), Hrvata i drugih. (Po popisu iz 1971. godine).

Kosovo zahvata središnji deo Balkanskog poluostrva, jer je podjednako udaljeno od Dunava, Jadranskog i Egejskog mora. Zahvaljujući svom položaju, Kosovo je oduvek bilo transverzala mnogih saobraćajnica. Tu su prolazile dve naročito značajne komunikacije, čineći ga veoma pristupačnom. Uzdužni put uz Vardar i Lepenac preko Kosova, sledeći smer Dinarskog sistema išao je prema Bosni i dolini Neretve. Drugi pravac, najznačajnija srednje-balkanska transverzalna komunikacija bila je ona koja je sa Kosova, duž doline Drima iz- bila na obalu Jadranskog mora kod Medovskog zaliva.

Sam položaj Kosova na vetrometini helenističkog, rimskog, orijentalnog i evropskog uticaja omogućio je da se tu ispreplete mnoštvo kultura raznih naroda i tradicija, sa već postojećom domaćom kulturnom tradicijom. Tako je kulturno nasleđe ovog područja postalo vrlo bogato. S pravom se Kosovo naziva m u z e j o m pod vedrim nebom.

Na osnovu arheoloških nalaza Kosovo je bilo naseljeno u doba neolita, a može se pretpostavljati da se tu čovek nastanio i ranije. Kosovo je kao raskršće između istoka i zapada često bilo pozornica burnih istorijskih događaja, u njemu su se smenjivali narodi i njihove kulture, zapljuski- vali je uticaji raznih kultura prožimajući se među sobom, tako da se na ovom tlu taložilo veliko kulturno bogatstvo od Prailira, preko Ilira-Dardanaca do Rimljana, Slovena i Turaka. Dolazak Slovena u VI i VII veku, a kasnije Turaka u XIV veku menja etničku sliku ovih krajeva. Turci u toku svoje vladavine nad ovim krajevima ostavljaju trajni pečat na način života i kulturne tradicije.

U novije vreme, tokom XVIII i XIX veka, naročito po gradovima počinje da oživljava zanatstvo i trgovina. Gradovi se osamostaljuju. U ovom naročito prednjači Prizren, čuven po zanatskim tvorevinama. Nadaleko su čuvene prizrenske terzije, čiji proizvodi u obliku mintana i dolama, anterija i

drugih delova gradske nošnje, sa vezom izvođenim srmom, predstavljaju mala remek dela. Čuvene su i kujundžije čije vešte ruke tanku srebrenu žicu pretvaraju u čipkasti nakit različitih oblika nastavljajući tradiciju srednjevekovnih zlatara. Drvorezbari su u početku radili pod uticajem makedonskih Mijaka, da bi se kasnije osamostalili i dali svoj udeo u negovanju ove vrste zanatske umetnosti. Drvene tavanice, razno drveno posuđe, jukluci, vrata i niz drugih predmeta najbolje govore o istančanom ukusu ovih majstora. I svi ostali zanati kao što su puškarski, tabački, kečedžijski, kazandžijski, nalundžijski i mnogi drugi davali su doprinos kulturnom bogatstvu u obliku svojih veoma kvalitetnih proizvoda.

II NASTANAK I RAZVOJ PRVIH KOLEKCIJA MATERIJALA KULTURNO-ISTORIJSKOG NASLEĐA

1. Manastiri i manastirske riznice

Na Kosovu se od davnina čuvaju stari vredni materijali po domaćinstvima i po "svetim mestima". Predmeti, lični pribor i oružje se čuvalo iz ljubavi prema prethodnicima kao relikvije bez obzira na njihovu kulturno-istorijsku vrednost. Najverniji čuvari ovog blaga kulturnog nasleđa bili su srednjevekovni manastiri i crkve. Materijali su čuvani u manastirskim riznicama i drugim trezorima "božjih kuća". Zahvaljujući "svetim mestima" ogromno blago neprocenjive vrednosti sačuvalo se do današnjih dana.

Mnogi arhitektonski spomenici srednjeg veka na Kosovu idu u vrhunsku ostvarenja evropske i svetske kulture i civilizacije. Letopisac je, na dvoru despota Stefana u Beogradu, još 1420 godine, zabeležio kako se "prizrenske crkve patos, i dečanska crkva, i pečka priprata, i banjsko zlato, i re-savsko pisanije- ne obretajet nigdeže". Od nabrojanih remek dela naše srednjevekovne arhitekture i umetnosti osim "re-savskog pisanija", sva su nastala u dolinama Kosova. Pa pošto u svetu postoje "dolina faraonskih piramida", "dolina ćupova", "dolina ruža" i druge, mogli bismo s pravom nazvati doline reka na Kosovu "dolinama fresaka". Od ovih spomenika naročitu pažnju zaslužuju manastiri Gračanica kod Prištine, Dečani kod Peći, Pečka patrijaršija i Bogorodica Ljeviška u Prizrenu.

Graditelji ovih spomenika uspeli su da elemente raznih stilova spoje u jedinstvenu sintetičku celinu i da, unoseći mnogo novog, originalnog, stvore novi sopstveni stil. Crkveni spomenici "kosovsko-metohijske" arhitektonske stilske grupe, karakterišu se osnovom u obliku "upisanog krsta" i nadvišenom kupolom. Zidovi su podignuti od tesanika i opeke, naizmenično ređanih.

U ovim i drugim spomenicima srednjovekovne arhitekture sačuvano je dragoceno blago umetničko-kulturnog nasleđa fresko slikarstva enciklopedijskog karaktera. Toj grupi pripada snažna humanistička umetnost slikara Astrape u Bogorodici Ljeviškoj, slikara Jovana u Pečkoj patrijaršiji i plejade anonimnih majstora iz Pečke patrijaršije, Gračanice, Dečana i dr. Sačuvano je blizu 20.000 m² fresaka, koje pripadaju razdoblju od XIII-XVIII veka.

Srpski srednjovekovni manastiri su čuveni ne samo po skladnoj arhitekturi i visokoj umetnosti fresko-slikarstva, nego i po poznatim r i z n i c a m a, čuvarima starina.

Riznica je drevna slavenska reč koja je označavala prostoriju u kojoj su se čuvala r i z a (odjeća), dragocenosti i novac.

Manastirske riznice su nastajale tako reći istovremeno sa osnivanjem manastira. Kraljevski ktitori su opremali svoje zadužbine raznim darovima - predmetima za vršenje kulta. Zbog obilja darova svi predmeti nisu mogli biti korišćeni u svakodnevnom bogoslužjenju niti za ukrašavanje unutrašnjosti hrama, pa su najdragocjeniji predmeti sklanjani u dobro obezbeđene prostorije - riznice.

Jedan od prvih osnivača riznica bio je srpski princ, kasnije arhiepiskop Sava Nemanjić. Skupoceni predmeti, putiri od teškog zlata, sasude i čaše od zlata ili pozlaćenog srebra, oniksa i jaspisa, kristalni i zlatni krstovi ukrašeni dragim kamenjem, skupocena okovana jevanđelja, bogato ukrašene dragocene ikone i blistavi relikvijari sa svetiteljskim moštima, kojima se tada mnogo trgovalo na Istoku, našli su mesta u riznicama naših manastira.

U ratnim nedaćama dvorovi su porušeni, zlatni i srebrni predmeti bili su najprivlačnija meta grabljivaca. Manastirske riznice iako nisu bile pošteđene od zloupotreba, pokazale su se ipak kao najpouzdanija hranilišta dragocenosti. Religioznost i kult prema svetim mestima delimično je uzdržavala i najbesnijeg neprijatelja od nasilja nad hramom. Skoro isključivo zahvaljujući manastirskim riznicama na Kosovu sačuvale su se vrednosti iz oblasti dekorativne umetnosti, kako u metalu i tekstilu tako i u ikonopisu i ukrašenim rukopisima. Riznično blago se i danas nalazi u riznicama.

Pored dragocenosti pažnju osvajača privlačile su i knjige, ktitorske povelje i druga dokumenta. Dokumenta su često spaljivana, a knjiga je postala predmet trgovine.

Od ukupno pet sačuvanih većih rizničnih celina srpskih manastira na Kosovu se nalaze tri: riznica manastira Dečana, riznica manastira Pečke patrijaršije i riznica manastira Gračanice.

Začudovalo se pitaju mnogi prolaznici i namernici, kako su ovi spomenici odoleli i uspeli da sačuvaju kulturno nasleđe taloženo vekovima, pored burnih događaja, najezda i haranja koja su se odigrala na ovom području. Pored opšte brige celokupnog stanovništva ovih krajeva, veliku zaslugu za njihovo čuvanje imaju i manastirske vojvode.

Na manastirima Pečke patrijaršije, Dečani i Deviču u Drenicu od davnina se očuvala tradicija manastirskih vojvoda. Teške prilike i bezvlašće koje su vladale ovim krajevima za vreme turske vladavine, verska netrpeljivost između muslimanskog i hrišćanskog življa, raspirivana od klera i feudallaca, stvarale su potencijalnu opasnost po crkve i manastire, koji su u to doba bili jedini centri nacionalne kulture i prosvetavanja vernika i stanovništva.

I u takvim prilikama ovi manastiri, usamljeni u planinskim klancima, na obalama Dečanske i Pečke Bistrice, gordo i ponosno su podneli viševekovnu stihiju i ostali neoštećeni, iako su često razne paše i begovi hteli da ih zbrišu sa lica zemlje. Za ovo velika zasluga pripada manastirskim vojvodama, Albancima okolnih sela, koji su se verno i odano zalagali u čuvanju ovih manastira. Pojedine albanske uticajne porodice odabiralo je selo ili pleme (fis) da budu vojvodske kuće. Vojvodu je prihvatao iguman manastira, koga su obično potvrđivale i turske vlasti. Vojvoda se obavezao da u ime fisa ili sela i uz njegovu pomoć brani manastir po cenu života i u svim prilikama. Vojvoda je obično stanovao u jednoj od odaja na ulazu manastira. On je uvek bio naoružan. Kad god se ukazala potreba, on je obavestio selo ili ceo fis, da potreban broj muških glava pod oružjem pođe u zaštitu manastira. Vojvodska titula se nasleđivala s kolena na koleno (u istoj porodici), sve dok ga ne bi fis ili selo smenilo i odredilo drugog vojvodu.

Manastir Dečani je nekoliko puta bio u neposrednoj opasnosti i spašen je od sigurne propasti zahvaljujući pre svega manastirskim vojvodama i celom fisu Gaši okolnih sela, čije je stanovništvo, kad je pretila kakva opasnost, i živote žrtvovalo braneći manastir, koga je njihov prađeda uzeo u zaštitu dajući kao garanciju "besu" (data časna reč) da će ga on i njegovo potomstvo svim silama braniti. Kad je 1889 god. igumanu manastira Pečke patrijaršije pretila opasnost, on zatraži pomoć od Rugovaca, koji odu odmah u Peć mutesarifu Halil Paši i zatraže da uzme u zaštitu igumana u suprotnom ... "da je 400 rugovskih kuća već spremno da se bije, kao što su se pobili u Dečanima oko manastira".

Kolike su žrtve podnele manastirske vojvode za obezbeđenje Pečke patrijaršije pokazuje činjenica da je 1941. god. na tri kuće vojvodske porodice najstarija muška glava bio jedanaestogodišnji dečak Ram Kaplan Nikći, koji je izabran za tadašnjeg manastirskog vojvodu.

2. Džamije, tulbeta i tekije i njihove kolekcije

Iz perioda turske vladavine na Kosovu sačuvan je velik broj arhitektonskih i drugih spomenika kulture kao: džamija, amama, mostova, tulbeta, tekije i drugo.

Spomenici sakralne i profane arhitekture sadrže elemente persijske, arapske i vizantijske građevinske umetnosti. Pravu riznicu arhitektonskog nasleđa predstavlja Prizren - "grad muzej", koji je do danas sačuvao bogatu urbanu celinu.

Najveću pažnju među spomenicima sakralne arhitekture zaslužuju džamije. Džamije su sagrađene od kamenih tesanika ili od opeke. Zasvođene su ili velikim olovnim kupolama ili imaju krov na četiri vode. Kod ulaza obično se nalazi trem ili sofa i dvorište sa šadrvanom, desno od ulaza je minara. Džamije su islamske bogomolje okrenute prema jugo-istoku (Meki).

Džamija sultana Mehmeda Fatiha (Osvajača) u Prištini podignuta je hidžretske 865 ili 1460/61. godine. Objekat spada među najznačajnije i najvrednije osmanlijske građevine kod nas. Čaršijska džamija u centru Prištine, podignuta je od strane sultana Bajazita odmah posle kosovske bitke u znak zahvalnosti za "dobijenu pobjedu". Ističe se njeno minare rađeno svo u kamenu uključujući tu i šiljasti krov koji je rađen od ploča i tesanika, što predstavlja unikat u našoj zemlji. U Prizrenu se ističu: Mehmed-pašina džamija (1573./4.), Sinan-pašina džamija (1615./16.), u Đakovici Hadum džamija (1592./93.) godine, u Peći Bajrakli džamija i u Kačaniku Kodža Sinan-pašina džamija. Skoro sve džamije nose imena svojih osnivača.

Na Kosovu postoji veći broj tulbeta (nadgrobnih spomenika-mauzoleja). Ima ih u Prištini, Prizrenu, Đakovici, Peći i drugim mestima. U njima su sahranjivani velikani, vojskovođe i drugi "alahovi podanici". Posebnu pažnju zaslužuju Tulbe sultana Murata i Gazi Mestan-tulbe kod Prištine.

U dvorištu Mehmed-pašine džamije u Prizrenu nalazi se jedno vrlo zanimljivo tulbe, koja nije nikada postalo grobnica, već se tu čuvala bogata orijentalna biblioteka sa vrednim primercima orijentalnih rukopisa. I druga tulbeta su raspolagala sa orijentalnim bibliotekama, eksponatima i čitavim kolekcijama.

Tekije su bogomolje u kojima vrše obrede derviški redovi. To su sekte ili redovi islamskih sveštenika. Tekija ima u Prištini, Gnjilanu, Prizrenu, Orahovcu, Đakovici, Kačaniku i dr.

Uz veće džamije, tulbeta, tekije i medrese osnivane su biblioteke i kolekcije raznih predmeta. Dobar deo tog bogatstva je sačuvan i do današnjih dana. Jedan deo islamskih rukopisa se izlaže u Sinan-pašinoj džamiji u Prizrenu.

3. Privatne zbirke i prve muzejske kolekcije na Kosovu.

Prvi začeci muzejske delatnosti, kao i u drugim krajevima naše zemlje i u opšte u Evropi i svetu, pripadaju privatnim zbirkama vladara i bogatih feudalaca, koji su direktno ili na neki način držali vlast u svojim rukama. Kolekcije koje mogu imati tretman muzejskih zbirki, gde je, ne samo prikupljen materijal radi čuvanja nego je i izlagan radi posećivanja od strane gostiju i drugih posetilaca "visokog ranga", na Kosovu prvi put se pojavljuju u drugoj polovini XVIII veka. To je bila zbirka Muzeja Džinolija (ANTIČKA KULA) a kasnije zbirka akademskog vajara i slikara Paramendića Dimitrije u Prištini.

a) Muzej Džinolija "ANTIČKA KULA" u Prištini

Kao prva muzejska zbirka na Kosovu pominje se "ANTIČKA KULA" u narodu prozvana K u l l a e a n t i k ě s, što na albanskom jeziku znači Kula starina. To je bio privatni "muzej" begovske porodice Džinolija, turskog poglavara albanskog porekla. Nastaje iz porodičnih kolekcija, koje se kasnije obogaćuju do njihovog narastanja u javnu kulturnu i prvu instituciju muzejskog karaktera na Kosovu.

Balkanski rat 1912. godine istovremeno značio je propast prvog muzeja na Kosovu, kao i prestanak vlasti džinolske porodice na ovim krajevima.

Pripadnici porodice Džinoli: Malić Paša, Jašar Paša, Fuad Begu i drugi u prostorijama svoje kuće-konaka izlagali su od samog početka veliku kolekciju oružja svojih predaka, kao i svog oružja. Po odajama kule, koja je bila dosta prostrana sa velikim dvorištem i baštom, na zidovima visilo je raznovrsno oružje. Ova kolekcija bila je osnova kasnijeg muzeja. Kolekciji oružja se priključuju kolekcije narodnih nošnji.

Prvobitno je muzej bio pristupačan samo visokim gostima. Ali za vreme vladavine Jašar Paše, u prvoj polovini XIX veka, muzej je pretvoren u javnu kulturnu instituciju, kolekcije muzeja bile su otvorene i za narod. Novi i potpuno pouzdani podaci o Muzeju Džinolija u Prištini, novijeg su datuma i potiču iz kraja XIX i početka XX veka. Podatke nam daju književnici Todor Stanković i Branislav Nušić, koji su posetili konak i opisali šta su sve videli. Nušić navodi, pored ostalog, da su ovi komaci utoliko interesantni, što u njima leži čitav muzej. Po Nušićevom opisu se vidi da je bilo vrlo mnogo raznovrsnih pušaka, mačeva, jatagana, džilita, pištolja, sabalja, buzdovana i dr. Tu se nalazila i strašna i teška palošina ("giljotina"), kojom je Jašar-pašin dželat odsekao glave. Sablje su bile zlatom i srebrom kićene sa zapisima iz Kurana i imenima sultana, koji su ih Jašaru ili Malić Paši darovali. Bilo je izloženo nekoliko slika, okačenih po zidovima, što nije slučaj kod muhamedanaca, kao i okovi

Jašara Paše i dva crkvena zvana. Radi kompletiranja zbirki i radi izlaganja Fuad-beg Džinoli bavio se i otkupom narodnih nošnji.

Na muslimanske praznike - ramazan i bajram muzej bio je stalno otvoren. Muzej su posećivali pripadnici svih vera i naroda.

b) Muzejska zbirka Dimitrije Paramendića u Prištini

Drugu muzejsku zbirku privatnog karaktera osnovao je Dimitrije Paramendić, akademski vajar i slikar iz Prištine. On je u jesen 1936. godine otvorio izložbu sa 80 radova, slika i skulptura. Dve godine kasnije u Prištini se pominje Narodni muzej "KOSOVO" u kome je uklopljen i raniji muzej "Savremene umetnosti". Kolekcije ovog muzeja sastojale su se od etnografskog i numizmatičkog materijala. Samo mali deo ovih kolekcija služi kao osnova kasnijem Oblasnom muzeju (1949.). Većina materijala iz ovih kolekcija nestaje u toku rata (1941.-1945.).

Kolekcije Paramendića zaslužuju posebnu pažnju, jer je to pokušaj jednog čoveka koji daje sve od sebe da bi i njegov grad dobio instituciju gde bi ne samo izlagali nego i radili i školovali se mladi i obdareni umetnici.

III POSLERATNI RAZVOJ MUZEJA NA KOSOVU

Zvanične muzejske institucije koje se bave sistematskim prikupljanjem, zaštitom, čuvanjem i prezentacijom muzejskog materijala i kulturno-istorijskog nasleđa na Kosovu, osnivaju se od strane narodnog režima nakon drugog svetskog rata. Onda i počinje društvena briga o muzejskom radu.

Prvu posleratnu muzejsku kolekciju i muzejsku ustanovu predstavlja zbirka Muzej kuće Miladina Popovića u Peći. Odmah nakon njegove pogibije (13. III. 1945. godine), sakupljeni su njegovi lični predmeti, odeća, dokumenta i drugi materijali kao i zrno od koga je pao i postavljeni su u njegovu rodnu kuću radi izlaganja. Miladin Popović, narodni heroj, poginuo je na radnom mestu na dužnosti sekretara Oblasnog komiteta KPJ za Kosovu i Metohiju od neprijateljske ruke.

Oblasni muzej Kosova i Metohije u Prištini predstavlja prvu kompleksnu muzejsku instituciju na području Kosova, a osnovan je 1949. godine. Od prvobitnih etnografskih zbirki, muzej je postepeno, skromnim sredstvima, sa malo kadrova i u skućenim prostorijama počeo da prikuplja arheološki, istorijski i prirodnjački materijal kao i da vrši arheološka istraživanja. Takav fundus muzejske građe predstavljao je osnovu koja je omogućila da muzej već 1951. godine otvori prvu javnu izložbu.

Uz etnografsko i arheološko odeljenje muzej je još 1951. godine osnovao prirodnjačko odeljenje, biblioteku, fotografsku laboratoriju i stolarsko-preparatorsku radionicu. Prirodnjačko odeljenje 1956. god. prerasta u Prirodnjački pokrajinski muzej.

Oktoobra 1959. godine muzej formira Odeljenje radničkog pokreta i NOB, koje takođe prerasta u Muzej narodne revolucije Kosova i Metohije (1.I.1962.).

Od 1.I. 1963.god. pokrajinske muzejske institucije rade pod zajedničkom firmom-Oblasni muzej, Muzej Kosova i Metohije, Muzej Kosova, s tim što je 1969. osnovano i Srednjevekovno odeljenje, a 1970. muzej je proglašen za matični muzej na području SAP Kosovo.

Nakon skoro dvadeset i pet godina rada i delovanja muzej je prikupio oko 33.000 muzejskih predmeta (15.707 arheoloških, 235 srednjevekovnih, 4.735 etnoloških, 9.072 istorijskih i 3.139 eksponata prirode). Biblioteka ima preko 7.000 knjiga i časopisa stručno-naučnog karaktera. Muzej je dosad izdao 11 svezaka GLASNIKA MUZEJA KOSOVA, koji se razmenjuje sa oko 150 institucija u zemlji i toliko u inostranstvu.

Muzej pored stalne muzejske postavke koja ima karakter kompleksne izložbe ali ne i istorijskog prikaza razvoja događaja na Kosovu, jer je izložen jedva deseti deo muzejskog materijala, organizuje i tematske povremene izložbe iz NOB, etnografije i drugih oblasti. Danas u muzeju rade 23 radnika od kojih 13 sa visokom stručnom spremom.

Regionalni muzej u Đakovici osnovan je 9. oktobra 1951. godine kao Narodni muzej grada. Sakuplja i izlaže zbirke iz NOB, etnografije i arheologije.

Muzej grada u Kosovskoj Mitrovici osnovan je 15. septembra 1952. godine. Smešten je u zgradi turskog hamama koja je adaptirana za muzejske potrebe. Stalna muzejska postavka prikazuje istorijski razvoj grada i okoline preko arheološkog, etnografskog i NOB materijala. Geološki i mineraloški materijal prikazuje prirodna bogatstva i rudarstvo užeg predela Kosovske Mitrovice-Trepče.

Memorijalni muzej Prizrenske lige, otvoren je 10. juna 1968. godine, na dan devedesetogodišnjice održavanja nacionalnog sabora "ILIDHJA SHQIPËTARE" (Albanska liga), ili "LIDHJA E PRIZRENIT" (Prizrenska liga), održanog u Prizrenu 10. VI. 1878. godine, uoči održavanja Berlinskog kongresa. Berlinski kongres trebao je ponovo da razmatra odluke San Stafanskog mira, koje nisu imale u vidu krajeve naseljene Albancima. Muzej je smešten u zgradi Lige koja je restaurirana i rekonstruisana za potrebe muzeja. U muzeju se izlažu dokumenti i predmeti koji ilustruju događaje tih burnih dana od

San Stefanskog ugovora i Berlinskog kongresa preko oružanog otpora albanskog nacionalnog pokreta u borbi protivu otomanske imperije i odluka velikih sila.

Zbirka orijentalnih rukopisa otvorena je 25. jula 1968. godine, i smeštena u velelepom Sinan-pašinoj džamiji u Prizrenu. Pored izložbe, džamija istovremeno služi za vršenje verskih obreda, što otežava održavanje i prezentaciju.

Zbirka kristala rudnika Trepče u Starom Trgu kod Kosovske Mitrovice formirana je od strane Rudarsko-metalurško-hemijskog kombinata "Trepča" 1968. godine. Zbirka prikazuje rudno bogatstvo poznatog rudnika Trepča. Izloženo je preko 1000 eksponata vrlo lepih kristala raznih minerala. Novom koncepcijom razvoja muzeja predviđa se da muzej prikazuje istorijski razvoj rudarstva rudnika Trepče i ulogu i doprinos rudara u toku NOB, (štrajk rudara 1939.), narodne revolucije i socijalističke izgradnje.

Valja napomenuti i Kriminalističku zbirku u Prištini (23. V. 1969.), Školski muzej gimnazije "I. Lola Ribar" u Prištini, (1962.), Muzej "Prokletija", planinarsko-smučarska zbirka u Peći i Zbirka srednjevekovnog rudarstva u Kišnici kod Prištine.

IV PERSPEKTIVNI RAZVOJ MUZEJSKE DELATNOSTI I MREŽE MUZEJA NA KOSOVU

Koncepcija razvoja muzejske delatnosti u narednom periodu zasniva se na bazi specijalizacije i podele rada, za koju se smatra da bi obezbedila racionalno funkcionisanje i delovanje ove oblasti.

Koncepcija polazi od činjenice da su muzeji po svojoj tematici opšti ili kompleksni i specijalizovani, a po opsegu delovanja potpuni, u kojima je zastupljen kompletan proces muzejskog rada od unošenja odgovarajućih vidova muzejske građe u muzej do njene prezentacije putem izlaganja ili publikovanja, ili su koncipirani isključivo kao izložbene zbirke čija se delatnost svodi jedino na kulturno-obrazovno-vaspitni rad - prezentovanje muzejskog materijala i rezultata muzejskog rada. Intenzitet ukupnog delovanja muzeja u principu je definisan stepenom istraženosti, obimom prikupljene građe i složenošću njene tematike i naravno materijalnom bazom kao elementom konkretnog odnosa i moći društvene zajednice prema muzeju. Analiza muzejske prakse u zemlji i inostranstvu pokazuje da su pod relativno istim uslovima rada specijalizovani muzeji pokazali veće i bolje rezultate rada od svojih pandana u muzejima kompleksnog tipa.

Koncepcijom se predviđa da se prethodno izvrši objedinjavanje stručne delatnosti postojećih gradskih muzeja i muzejskih zbirki sa odgovarajućim odeljenjima Muzeja Kosova. Na taj način stvaraju se uslovi za integralan stručno-naučni rad i rad na obradi, čuvanju i prezentovanju muzejskih vrednosti i rezultata muzejskog rada široj javnosti preko stalnih i povremenih izložbi kako u prostorijama Muzeja Kosovo tako i u prostorijama postojećih muzejskih zbirki u drugim gradovima, koje bi se pretvarale u kompletno sređene opremljene dependanse, gde će se izlagati muzejski materijali koji predstavljaju kulturnu baštinu ne samo određenog mesta i periferije već i ostalih područja Kosova i šire.

Ovakva integrisana muzejska služba u narednom periodu bi se orijentisala na užu specijalizaciju i podelu rada tako što bi se razvijala u dva osnovna smera delatnosti:

1. Društveno-istorijski smer.- Na tom planu aktivnost bi razvijao Pokrajinski narodni muzej u okviru koga bi delovali: arheološko odeljenje, etnološko odeljenje i istorijsko odeljenje- radničkog pokreta i NOB-e;

2. Prirodnjački smer.- Na ovom planu delovala bi dva muzeja - Pokrajinski prirodnjački muzej, koji pored muzejskih zbirki imao i zoološki vrt i botaničku baštu i Pokrajinski rudarsko-mineraloški muzej.

U sledećoj etapi muzejska delatnost razvijala bi se tako da se ulažu naponi na osposobljavanju pojedinih odeljenja Pokrajinskog narodnog muzeja za samostalno delovanje u odgovarajućim oblastima i izrastanje u samostalne specijalizovane muzejske institucije:

- a) Arheološki muzej (Muzej starih i izumrlih naroda) i
- b) Istorijski muzej (Muzej savremenih naroda i narodnosti).

To bi u suštini značilo dalje specijalizovanje pojedinih muzejskih institucija i dalje korake u međusobnoj podeli rada. Takve specijalizovane muzejske institucije u okviru svoje oblasti rada razvijale bi aktivnost na celoj teritoriji Pokrajine i sređenim izložbenim postavkama po unapred utvrđenom planu pokrivala bi područje gradova i komuna na teritoriju Kosova. To bi stvorilo mogućnost češće izmene izložbenih postavki, a time i podstaklo interesovanje publike i doprinelo povećanju broja posetilaca.

Od značaja je sigurno i činjenica da bi na taj način posetioci imali priliku da u svom mestu upoznaju ne samo kulturnu baštinu svoga kraja, već i kulturnu baštinu ostalih krajeva Pokrajine i ostalih delova naše zemlje.

Nesumnjivo je i to, da bi ovakve specijalizovane muzejske institucije sa obiljem muzejskog materijala iz cele Pokrajine bile i snažniji i interesantniji partner za srodne

institucije izvan Pokrajine i imale sposobnost da van teritorije Kosova prezentuju kulturnu baštinu ovog područja.

Koncentrisana dokumentacija o muzejskom materijalu i koncentrisani specijalizovani muzejski kadrovi sigurno su realna pretpostavka unapređivanja naučno-istraživačkog rada što je za mladu nauku Kosova od posebnog interesa i značaja.

Realizacija ove koncepcije delimično nailazi na otpor kod postojećih gradskih muzeja i muzejskih zbirki u kojima se izražava bojazan da bi specijalizovani muzeji prigrabili najvrednije eksponate za stalne postavke u mestima u kojima se nalazi sedište muzeja te bi time bili osiromašeni postojeći fondovi u ovim muzejima i muzejskim zbirkama. Pri tome se zanemaruje mogućnost definisanja obaveza muzeja kroz dokumenta o integraciji i opšta akta muzeja, kao i nesumnjiv interes muzeja i zbirki da svoju aktivnost i delatnost razvijaju na što širem planu. Njena realizacija zahteva široku podršku društveno-političkih faktora Pokrajine i opština.

Ova koncepcija je u skladu sa koncepcijama mnogih muzeja u zemlji i inostranstvu i zasniva se na materijalu, tematici, vrsti i načinu delovanja. Ne teži se ka uniformisanju, već ka pronalaženju karakterističnog izraza, prema zadatku i ulozi pojedinih vrsta muzeja.

Dalja razrada koncepcije konkretizuje razvoj mreže muzeja na bazi specijalizacije i podele rada. Pored Arheološkog, Istorijskog i Prirodnjačkog muzeja koji bi bili locirani u Prištini, u glavnom gradu Pokrajine delovali bi i Pokrajinski rudarsko-mineraloški muzej u Kosovskoj Mitrovici, najrazvijenijem centru rudarstva Pokrajine, Etnografski Muzej u Prizrenu, nekadašnjem zanatskom i trgovačkom centru i Muzej NOB-e i socijalističke revolucije Kosova u Peći, jednom od najznačajnijih centara narodnooslobodilačkog pokreta na Kosovu. U ostalim centrima gradskim i seoskim opštinama kao i pri velikim radnim organizacijama delovale bi izložbene zbirke, usko povezane i u tešnjoj saradnji sa specijalizovanim kompletnim muzejskim institucijama Pokrajine, koje bi rezultate muzejskog rada prikazivale na celom području Pokrajine, Republike i šire u jugoslovenskim razmerama.

Umetnički muzeji - Muzej za primenjenu umetnost, Savremena umetnička galerija i Muzej ikonografije i fresko-slikarske piktore, zaslužuju posebnu pažnju i biće tretirani drugom koncepcijom razvoja mreže muzeja na Kosovu. Pogotovu veliko bogatstvo koje je sačuvano u srednjevekovnim manastirima na Kosovu omogućava stvaranje jedne muzejske institucije koja će na savremenim muzeološkim principima prezentovati i izbaciti na svetlost dana umetničke vrednosti visokog karaktera, ali uvek zavisno od materijalnih uslova i gledanja sredine.

Struktura i koncepcija muzeja zavisi od sredine u kojoj muzeji deluju, što direktno utiče na misiju muzeja po sadržaju i delovanju. Ovo naročito dolazi do izražaja u sredinama gde je materijalna baza niska, jer često puta dobro postavljena ideja koncepcijskog razvoja i postavljeni programski zadaci ostaju samo kao dobra volja i "vapaj usamljenog" - stručnih muzejskih radnika.

Muzejskim stručnim radnicima i dalje, kao pokretačima muzejskih akcija, osim muzejskih funkcija, ostaje i propagandni rad i aktivnost "nametanja" društvenoj zajednici, muzejskog rada kao glavnog procesa odgoja masa.